

Avslutningsgudstjänst för projektet Samer i kyrkan i Åbo domkyrka 8.5.2025

Jukka Keskitalo:

Evangelietexten för denna gudstjänst berättar om hur Jesus inledde sin offentliga verksamhet i synagogan i Nasaret genom att läsa ett starkt profetiskt budskap om rättvisa i Jesaja. Låt oss lyssna på evangelietexten från Lukasevangeliets fjärde kapitel.

Heidi Eriksen läser evangelietexten (Lukas 4:16–21) på nordsamiska.

Jukka Keskitalo:

Temat för denna högmässa är projektet Samer i kyrkan. Projektet har grundat sig på ett teologiskt tänkande med följande tre dimensioner: 1. att erkänna och beröras av den smärtsamma historien, 2. att glädjas över gåvor och 3. att ge upprättelse för oförrätter. Dessa teman är med även i denna mässa.

Att erkänna och beröras av den smärtsamma historien betyder att vi ärligt vill ta reda på hurdana sår det har funnits tidigare i förhållandet mellan kyrkan och samerna och hurdana det fortfarande finns. Något som orsakat mycket djupa sår i det samiska folkets själ är att samers gravar öppnades för att göra rasbiologiska undersökningar. År 1934 samtyckte domkapitlet i Uleåborgs stift till begäran från anatomiska institutionen vid Helsingfors universitet och gav tillstånd att öppna gravar på flera ställen i Sápmi.

År 2022 återlämnades kvarlevorna av sammanlagt 172 avlidna och begravdes på de ställen där de hade grävts upp. Heidi, du är läkare, kommer från Utsjoki och är direktör för Uvja, den samiska enheten för psykosocialt stöd. Du var närvarande när kvarlevorna av de avlidna begravdes på nytt på din hemförsamlings begravningsplats (Pyhän Ulriikan hautausmaa) i Utsjoki. Vilka tankar väckte händelsen hos dig och hurdana sår handlar det om? Hur syns den smärtsamma historien och vilken roll har den i dagens läge?

Heidi Eriksen:

Ceremonin var vacker och allt visade att ärendet hade behandlats grundligt och med all den värdighet det kräver. Det var en viktig ceremoni som väckte många känslor. För det första kände jag förvåning och misstro att detta har hänt. Jag kände dessutom hat och sorg, även skam över att våra anmödrars och -fäders gravar och samtidigt även vi hade skändats därför att vi representerade en ras av mindre värde. Jag hade en stor tyngd i hjärtat. Och allt detta har hänt människor vi känner. Det är inte så länge sedan.

Det var viktigt att få höra ord som ånger, ursäkt, orätta handlingar och bön om förlåtelse. Dessa ord öppnade dörren för alla känslor. De klär också den gemensamma bördan i ord, *árbenoadi* – de osynliga

bördor som förklaras som normala, attityder, negativa upplevelser, trauman som fortfarande yppar sig i människors sätt att tala och vara och som fortsättningsvis överförs från generation till generation. Denna smärtsamma historia yppar sig i samhället till exempel i det att människor mår dåligt på olika sätt, det råder misstro och gemenskaperna är splittrade. I samhället kan det finnas personer som bär på negativa upplevelser, personer som bär på trauman och vars liv påverkas av traumatiska minnen och reaktioner. Det är möjligt att få fram de skyldiga som utförde arbetet när gravarna grävdes upp. Å andra sidan finns det säkert också människor som upplever att de inte har berörts av frågan och som inte nödvändigtvis ens upplever att det har förekommit någon oförrätt. När dessa upplevelser kolliderar kan samhällena ytterligare skadas även inifrån.

När dessa överförda bördor synliggörs och kläs i ord märks de och kan åtgärdas. En avbön är ett kraftfullt sätt att lyfta fram den oförrätt som har skett. Att synliggöra den.

Efter begravningen drack vi kyrkkaffet tillsammans och så åkte vi hem. Det kändes tomt och oroligt inom mig ännu när jag kom hem. Det var som om någonting nytt hade kommit igång inom mig. Det tycktes inte gå att förlåta, sörja och släppa taget i samma takt, utan det krävdes reflektioner. Nu var detta plötsligt möjligt.

År 2012 bad biskop Samuel Salmi samerna om ursäkt bland annat för att gravarna skändats. Nu vill alla biskopar och hela kyrkan efter grundliga diskussioner be det samiska folket om ursäkt. Vad gäller denna gest av ånger och ursäkt, biskop Jukka?

Jukka Keskitalo:

Tack Heidi för att du klädde dina egna och många samers känslor i ord. Biskoparnas och hela kyrkans gest av ånger och ursäkt gäller gravskändande, men även annat. Inom ramen för projektet Samer i kyrkan har vi inom kyrkan blivit mer medvetna om vilka metoder som under århundradenas lopp använts för att försöka integrera detta urfolk, samerna, som en del av den dominerande kulturen och dess språk. Även vår egen kyrka har under historiens gång varit delaktig i dessa anpassningsåtgärder. De samiska språken och den samiska kulturen har till exempel ansetts vara av mindre värde än den dominerande kulturen. Vi ber emellertid inte om ursäkt bara för det som varit, utan också för de attityder som förekommer i vår egen tid.

Gjort kan inte göras ogjort, men vår ånger och ursäkt uttrycker en vilja att i framtiden handla så att något motsvarande inte händer på nytt. Det är också fråga om aktiva åtgärder som vidtas för att främja de samiska språkens och den samiska kulturens livskraft i kyrkan. Detta innebär till exempel en strävan att ge det arbete som kyrkan utför bland samerna en starkare ställning i kyrkans strukturer på alla nivåer. De rekommendationer som i dag lagts fram för kyrkomötet och som biskopsmötet har förbundit sig att främja gäller uttryckligen detta. De kan förstås som konkreta uttryck för projektets tredje teologiska princip "att ge upprättelse för oförrätter".

Heidi, du har också i ditt arbete funderat mycket på temana kring att be om ursäkt och förlåta någon. Vad tänker du om dessa rent allmänt och i synnerhet i detta sammanhang?

Heidi Eriksen:

Vad händer när man har bett om ursäkt eller förlåtelse? Är det nödvändigt att be om ursäkt, särskilt när det handlar om andra människors handlingar vid en annan tidpunkt och en annan plats? Hur förlåter man och vem förlåter? En kollektiv avbön görs ofta av en högt uppsatt person i samhället. Det är däremot svårare att visa vem i gemenskapen som ska ta emot den. Om en kollektiv ursäkt kan väcka kritiska tankar hos de medlemmar av gemenskapen som inte identifierar det inträffade som en oförrätt, kan en kollektiv ursäkt verkligen i ännu högre grad kränka människors självbestämmande och väcka motstånd.

Både att be om ursäkt och att förlåta är känslofyllda processer som individerna i gemenskaperna upplever. Vad man ber om ursäkt för och vad man förlåter beror på den egna upplevelsen. I en kollektiv ursäkt och förlåtelse kan det hända att mångfalden av upplevelser och känslor i gemenskapen silas och förenklas. För att detta ska vara möjligt krävs mycket diskussion, flexibilitet och förståelse. Om upplevelserna upprepas formar de vårt beteende och våra attityder obemärkt och vi anpassar vårt handlande enligt dem. Människans anpassningsförmåga är unikt stark vid en jämförelse mellan olika organismer. Men anpassningsförmågan minskar livskraften och i stället för att utveckla individen och gemenskapen fokuserar man på att skydda det som redan finns. En begäran om ursäkt skapar förutsättningar för att denna anpassningsförmåga kan omvandlas till livskraft och förlåtelsen omvandlar den. Förlåtelse är en helande process som innebär att människan lämnar lidandet bakom sig. Förlåtelse sker inte i en handvändning, utan det kan till och med vara en process som sker vid en annan tidpunkt än begäran om ursäkt.

Samerna tog emot biskop Samuel Salmis gripande ursäkt 2012. Denna gest gjorde att många samer var villiga att förlåta. För mig, och jag vill påstå att även för många andra, inleddes processen hösten 2022 i samband med begravningen när du, biskop Jukka, instämde i biskop Samuel Salmis begäran om ursäkt – tio år efter att biskop Samuel Salmi bad om ursäkt. Kyrkans ursäkt krävde flera generationer, ett århundrade och en attitydförändring i hela samhället. Förlåtelsen generation efter generation blir kanske också enklare och lättare tills en balans har uppnåtts.

Förlåtelse är en process som inte slutar med ett beslut om att förlåta eller inte förlåta. Det är en livslång process, ett val som görs om och om igen. Förlåtelse innebär inte att man glömmer oförrätterna, utan att man erkänner dem och vill gå vidare mot förståelse.

Jukka Keskitalo:

Erva, du är sekreterare för kyrkans arbete bland samerna och samisk präst. Den andra dimensionen i projektet Samer i kyrkan är "att glädjas över gåvor" som ingår i den samiska andligheten. År 2022 ansvarade Uleåborgs stift för den ekumeniska pilgrimsfärden till Rom och som tema valde vi relationerna mellan ett ursprungsfolk och kyrkan. Vi visste att detta intresserar påven och är gemensamt för våra kyrkor. På påven Franciscus privatmottagning konstaterade jag i mitt tal till honom att det är min personliga bön att den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i allt högre grad också utgör det samiska folkets ansikte. Erva, vad tänker du om denna bild av vår kyrka med ett samiskt ansikte? Hurdana gåvor kan den samiska andligheten ge hela vår kyrka?

Erva Niittyvuopio:

Frågan får mig att tänka på en äldre samisk person vars fårade ansikte vittnar om åren som gått – både glädje och sorg. Ansiktet är dock vackert, även solbränt och ögonen lyser av glädje. Ögonen uttrycker frid och mildhet, klokhets som formats av livet. Glimten i ögonen talar också om hopp och tillit; ögonen vill liksom säga att allt ordnar sig. Det är ett sådant ansikte vi gärna vill se även i vår kyrka. Ett ansikte och en godkännande blick som vittnar om förståelse och uppskattning för kulturell mångfald och flerspråkighet.

Gud, vars ansikte vi ser när vi tittar på varandra, på oss själva och hela skapelsen, har gett oss regnet och vinden, liksom även solskenet. Naturen i norr har lärt oss att respektera varandra, men i synnerhet också naturen som ger det vardagliga livet. Vi har lärt oss att lyssna, be om lov och välsigna de gåvor som naturen ger oss. I detta hektiska tidevarv skulle kyrkan också kunna lära sig att stanna upp och lyssna. Den kristna tron i vardagen kräver varken stora ord eller onödiga löften, utan små vardagliga handlingar som omfattar mycket välsignelse.

Jesus yttrade verkligen starka profetiska ord i evangeliet, biskop Jukka. Hur kan Jesu förkunnelse omvandlas till verklighet i vår egen kyrka i synnerhet med tanke på oss samer?

Jukka Keskitalo:

Erva, jag tror att du själv till stor del redan har svarat på denna fråga. Det behövs inga överord, utan vardagliga saker och steg. Jag tror att de mycket väl kan vara profetiska små gärningar just i denna stund – gärningar som främjar det samiska folkets jämlikhet i kyrkan.

Jag anser också att en profetisk attityd hos hela vår kyrka just nu skulle vara att lyssna på den vishet du beskrev och som det samiska folket besitter efter att i århundraden ha levt i nära växelverkan med den känsliga arktiska naturen. Detta är mycket avgörande när vi som kyrka diskuterar vad det i praktiken betyder att bruka och vårda skapelsen och följa en ekologisk livsstil. Detta är ett exempel på gåvor som den samiska kristendomen och teologin kan ge hela vår kyrka.

Evangeliets glädjebudskap om Jesu försoning och uppståndelse är så djuplodande att vi alla har en längtan efter och en rätt att få höra det på vårt eget modersmål. Det är en stor gåva att få be och leva ut tron på sitt eget språk och på de sätt som är karaktäristiska för den egna kulturen. Min önskan och bön är att vi i framtiden får uppleva att detta är verklighet även för det samiska folket.